

El museu i el poblat ibèric de Ca n'Oliver: crònica d'un projecte de llarg recorregut

JOAN FRANCÈS FARRÉ

1

1. Façana i entrada del nou museu monogràfic del jaciment ibèric de Ca n'Oliver (Cerdanyola), inaugurat l'1 d'octubre de 2010. Fotografia: Lourdes Jansana.

El poblat ibèric del turó de Ca n'Oliver es troba situat al municipi de Cerdanyola del Vallès (el Vallès Occidental), en un dels primers contraforts de la serra de Collserola. Per la seva situació i alçada, la muntanyola és un mirador privilegiat sobre la ciutat i tota la plana que conforma la comarca.

Ca n'Oliver exemplifica, en certa manera, el que ha estat l'evolució de l'arqueologia catalana pel que fa a la manera d'entendre com afrontar l'estudi i la recuperació d'un jaciment i quins en són els objectius últims.

La primera notícia sobre l'existència de restes arqueològiques en el turó de Ca n'Oliver la donà Bosch Gimpera el 1919. No fou, però, fins al 1954 que es dugueren a terme les primeres excavacions sistemàtiques, a càrrec de J. Barberà. S'excavaren uns deu àmbits i part de la possible muralla de tanca del poblat, que posteriorment foren tapats i restaren oblidats. Durant els anys 1960 i 1970, el jaciment patí un ràpid procés de deteriorament a causa del creixement urbanístic incontrolat del barri de Montflorit, on es troba. La intensa antropització feia pensar que estava totalment destruït.

El 1986, un grup de persones interessades en l'arqueologia van plantejar a l'Ajuntament de Cerdanyola la possibilitat de reprendre les excavacions. Fins aleshores, no existia cap política concreta de patrimoni cultural municipal. Finalment, l'Ajuntament va donar suport a la petició de permís al Servei d'Arqueologia de la Generalitat per poder realitzar una actuació d'urgència i comprovar l'estat de conservació i les possibilitats que podia oferir encara la zona.

Després d'aquesta primera intervenció, que cal considerar com a exploratòria, el CRAC (Col·lectiu de Recerques Arqueològiques de Cerdanyola), entitat fundada a partir de la primera intervenció en el jaciment, va dur a terme diverses campanyes amb el suport econòmic de l'Ajuntament de Cerdanyola i la Generalitat de Catalunya entre 1987 i 1991. Durant aquest darrer any, les dificultats econòmiques van aconsellar suspendre els treballs. Cap resta constructiva quedava visible, ja que les zones excavades havien de ser reomplertes per conservar el camí d'accés al dipòsit situat al cim del turó. Es pot considerar que aquesta època dedicada estrictament a la recerca arqueològica quedava esgotada.

LA CONSOLIDACIÓ D'UN PROJECTE

Des de l'inici dels treballs, es va anar perfilant un projecte de parc-mirador al turó, que comprenia l'excavació i l'adequació de tota l'àrea arqueològica. Es tractava de donar sentit a la recerca a través del "retorn" social. L'objectiu bàsic era la posada en valor d'aquest monument i del seu entorn, per convertir-lo en un indret de referència per a la població.

El 1998 Ca n'Oliver es va integrar dins del Projecte de recuperació del parc de la riera de Sant Cugat, cofinançat pels fons FEDER. La intervenció arqueològica realitzada entre 1998 i 1999 va permetre posar al descobert una àmplia franja d'un barri de cases, la porta d'accés al recinte i part dels sistemes defensius d'aquest assentament. També va fer possible soterrar o reubicar diversos serveis (línies elèctriques i canonades) fora de la zona arqueològica, alliberant així la superfície interior.

Per tal que les restes arqueològiques fossin visitades en les millors condicions, se'n van adequar els accessos, es van crear espais de circulació per dins del poblat i s'hi van col·locar plafons que fessin comprensible el conjunt històric al visitant. Un cop finalitzats els treballs, el poblat es va obrir al públic el 7 de novembre de 1999 i es va integrar dins del projecte Museu de Cerdanyola, que preveia la museïtzació d'un conjunt d'edificis i jaciments arqueològics, el més important dels quals era el poblat de Ca n'Oliver.

A partir de l'any 2001, el CRAC i el Servei de Patrimoni Cultural de l'Ajuntament van començar a desenvolupar un programa anual d'activitats destinades a difondre la cultura ibèrica. Fins avui, un diumenge de cada mes es fan tallers diversos o visites guiades de diferent temàtica i orientació.

L'oferta d'activitats educatives i de lleure, especialment les destinades al públic familiar, ha estat un dels eixos que més s'ha volgut potenciar. És possible aquest treball continuat de contacte amb la ciutadania el que ha permès consolidar el projecte de recuperació del poblat ibèric de Ca n'Oliver. En aquest procés d'articulació de l'oferta educativa i de lleure, s'ha buscat un equilibri entre la difusió i la recerca, però l'activitat arqueològica no s'ha

aturat. Cada campanya d'excavació ha anat seguida dels treballs de restauració i la presentació al públic de les noves restes localitzades. La superfície posada en valor actualment és d'aproximadament 4.600 m², una de les més importants dels jaciments ibèrics laietans.

LA CONSTRUCCIÓ DE L'EDIFICI DEL MUSEU

Per donar un pas més en la recuperació del jaciment, es va considerar important disposar d'unes instal·lacions que poguessin donar suport a les diverses activitats de recerca, conservació i difusió que es feien en el recinte, dotant-lo de valor afegit. Durant el 2005, es va redactar el Pla director de la museïtzació del poblat ibèric de Ca n'Oliver a Cerdanyola del Vallès, que recollia el conjunt d'actuacions destinades a millorar la qualitat de l'equipament: la construcció del museu n'era la fonamental.

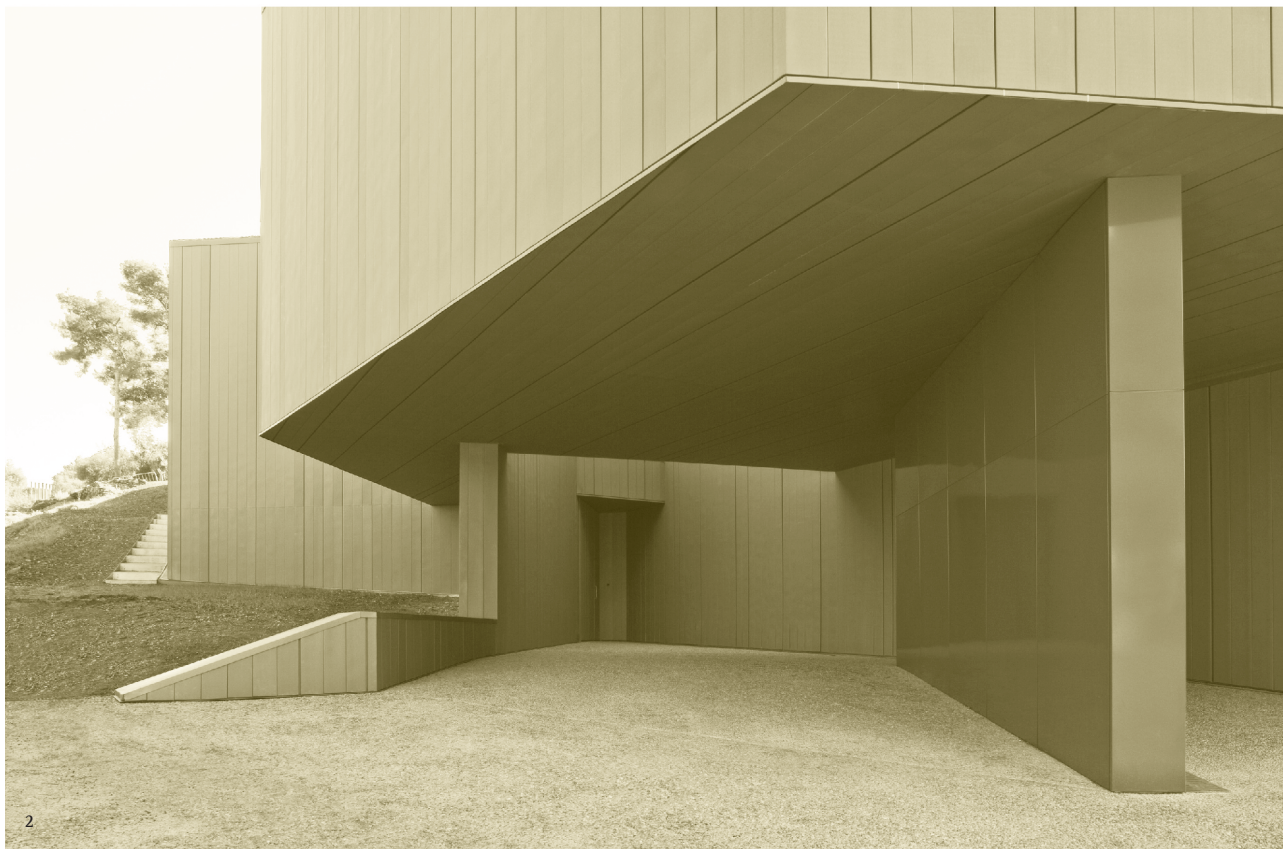
El projecte executiu corresponent va ser redactat per l'equip AV-62 arquitectes i l'import total de l'obra fou de 2.599.819,72 d'euros. Com que la construcció de l'edifici era un projecte ambiciós i l'obtenció dels fons necessaris de manera ràpida era difícil, es va haver de dividir en dues fases.

La primera, que era la més complexa, es va finançar a càrrec dels fons FEDER, també amb recursos propis i ajuts de companyies privades com AGBAR, que ha tingut un paper fonamental en aquest projecte, ACESA-Abertis i la Fundació "La Caixa", a través del conveni entre les caixes d'estalvis i la Generalitat.

Aquest edifici d'obra nova, amb una superfície de 1.070 m², es va construir a l'extrem oest del jaciment: ocupava l'espai on abans hi havia una antiga pedrera. Aquesta ubicació condicionava en certa manera la morfologia de l'edifici ja que un dels objectius principals d'aquesta implantació era recuperar, en part, l'antic perfil topogràfic del turó i la trama urbana del poblat per tal de facilitar una visita coherent de les restes. A la vegada, el museu havia de quedar el màxim d'integrat al paisatge.

La segona fase va consistir en el condicionament destinat al públic i es va finançar a càrrec de l'1% cultural de les obres d'urbanització que el Consorci del Centre Direccional estava realitzant dins del terme municipal de Cerdanyola.

Avui l'edifici acull, distribuïts en dues plantes, espais de magatzem, que permeten resoldre, no només les necessitats del mateix jaciment, sinó també les del conjunt del municipi pel que fa a la conservació de les col·leccions d'arqueologia i història que es trobaven en diferents magatzems municipals. També acull diversos espais destinats a donar suport logístic al jaciment i a altres elements del patrimoni cultural de Cerdanyola: un laboratori de treball i estudi dels materials arqueològics i una àrea tècnica on desenvolupar la seva tasca el personal del Servei de Patrimoni Cultural, que estava ubicat

fins al moment al Museu Ca n'Ortadó. El CRAC hi té la seva seu social i hi ha aportat la seva biblioteca especialitzada amb uns 3.500 volums. El museu disposa d'espais d'exposició permanent i temporal, que permeten fer un salt qualitatiu en les diferents propostes educatives i de lleure que es duen a terme.

Així, a la planta baixa, hi ha els serveis tècnics i el magatzem, mentre que la principal allotja els espais destinats a l'exposició, l'acollida i els serveis. El terrat funciona com un element de nexa entre l'edifici i el jaciment i està habilitat per poder realitzar-hi activitats a l'aire lliure.

Paral·lelament a la construcció de l'immoble es continuava treballant en l'adequació del jaciment. En el context de la crisi econòmica, el govern de l'Estat va impulsar els Fons Estatals d'Inversió Local (FEIL). L'Ajuntament hi va presentar el desviament de la línia d'alta tensió que creuava el poblat i que hipotecava la recuperació d'una part important de l'excavació, a part de constituir un fort impacte visual. També s'inclogueren en el projecte algunes tasques d'urbanització del jaciment relacionades amb la presentació al públic.

En el Pla director es preveia la reconstrucció d'un conjunt de cases ibèriques. Hi ha un debat conceptual sobre els límits de la reedificació dins dels jaciments arqueològics. Aquesta mena de recursos són força comuns en l'àmbit anglosaxó i n'hi ha diversos i significatius exemples a diversos punts d'Europa. A Catalunya, el més destacat és la ciutadella ibèrica de Calafell. A Ca n'Oliver no s'ha reconstruït sobre les restes arqueològiques, sinó que s'ha ocupat un espai arrasat durant la construcció del dipòsit, lliu-

2. Entrada lateral, a la façana principal del museu de Ca n'Oliver, per on s'accedeix a les reserves i restants dependències tècniques. Fotografia: Lourdes Jansana.

3. Vestíbul del museu del jaciment ibèric de Ca n'Oliver, depenent del Museu de Cerdanyola. Fotografia: Lourdes Jansana.

4. Vista de la teulada i terrassa del nou museu monogràfic del jaciment ibèric de Ca n'Oliver (Cerdanyola). Fotografia: Lourdes Jansana.

re de d'edificacions antigues, a continuació d'un barri existent. En 190 m² s'han restituït tres immobles documentats al jaciment, d'èpoques i funcions diverses. Aquestes recreacions no s'han alçat seguint exclusivament criteris d'arqueologia experimental. Mentre que les estructures s'han bastit amb materials moderns, de més fàcil manteniment i solidesa, els acabats i altres elements visibles s'han realitzat sota criteris arqueològics. Els objectius bàsics d'aquestes construccions són la millora paisatgística del conjunt, de la museografia vinculada a l'exposició permanent, i la recomposició d'una part de la trama urbana del poblat, facilitant així la comprensió global de l'espai.

El final de la segona fase del museu i dels treballs realitzats a l'exterior del jaciment van coincidir, en el mes de gener de l'any 2010. Per tant, restava per executar el projecte museogràfic que s'havia anat gestant en paral·lel a l'execució de les obres.

L'EXPOSICIÓ PERMANENT

Durant el 2006 es va redactar el projecte museogràfic –i el projecte executiu– que va ser encarregat a l'empresa TAT Espais per a la Cultura. La realització dels guions i els textos d'exposició, la documentació, la recerca d'imatges i d'objectes van anar a càrrec dels tècnics municipals. Es volia una exposició eminentment didàctica que defugís l'excessiu academicisme. Des del punt de vista de l'experiència, es pretenia atraure el visitant no només en base al plaer estètic o intel·lectual, sinó també a través de la seva implicació (tocant, escoltant, relacionant...), per tal de fer possible contex-

tualitzar o contrastar les diverses informacions que es volien transmetre. El resultat va ser l'exposició "Cerdanyola: TERRA D'IBERS".

A part de la museologia de l'objecte, que domina per la seva presència en una exposició d'arqueologia, es volia desenvolupar la de la idea o del concepte a través d'una mostra interactiva, que havia de cercar un equilibri entre els missatges i els suports o els objectes. Els eixos bàsics sobre els quals es va construir el discurs expositiu van ser la reconstrucció d'un procés històric i la descripció de la societat i la cultura ibèrica laietana utilitzant el cas concret del poblat iber laietà de Ca n'Oliver. Es volia "mostrar" com apareix i com evoluciona l'assentament, tant estructuralment com econòmicament i política, com colonitza el territori, com arriba a un moment de plenitud i com, després, es dilueix en una nova cultura. Un altre eix era la vida quotidiana dels seus habitants. La gent és un dels elements essencials del projecte expositiu: les activitats, la indumentària, les creences i els costums, els noms, l'alimentació o la llengua. Tots aquests aspectes "humanitzen" el discurs i situen les persones al centre de l'exposició. També permeten abordar el tractament de sectors socials sovint poc o gens representats en els discursos museogràfics, com la gent gran, les dones i els infants, sovint per manca de registres consistents de dades específiques.

Les línies explicatives que acabem d'exposar des del punt de vista del discurs i de l'organització temàtica i espacial s'han materialitzat en set blocs

5, 7 i 8. Detall de la exposició permanent del nou museu monogràfic del jaciment ibèric de Ca n'Oliver (Cerdanyola). Fotografia: Lourdes Jansana.

6. El poblat ibèric de Ca'n Oliver, al costat del nou museu monogràfic, compta amb habitatges reconstruïts per tal de mostrar als visitants la arquitectura domèstica. En ocasions s'han organitzat vetllades de reconstrucció històrica amb figurants vestits a la manera ibèrica. Fotografia: J. Francés-M. Argelagués. Museu de Cerdanyola.

temàtics. El primer ubica el visitant en un moment previ al desenvolupament de la cultura ibèrica, per explicar quins són els seus elements configuradors. El jaciment de la primera edat del ferro de la UAB serveix per fer una aproximació a la tipologia dels assentaments d'aquesta època prèvia a la ibèrica, a la vegada que mostra de manera concreta la confluència d'aquests factors configuradors. L'iberisme es mostra com un procés de canvi cultural de les poblacions autòctones que acaben configurant un mosaic de pobles, entre els quals hi ha els laietans. Se n'expliquen l'evolució i les fases de la cultura ibèrica relacionant-les, fins i tot visualment, amb les fases de Ca n'Oliver.

Un segon bloc presenta la vinculació entre les comunitats humanes i el medi. És a partir de l'obtenció de grans quantitats d'excedent agrícola –resultat de noves tècniques de conreu, de la utilització d'eines de ferro i d'una gestió eficient dels recursos– que és possible el desenvolupament del món ibèric laietà. L'agricultura excedentària apareix com la base econòmica sobre la qual se sustentava aquella societat i un element configurador d'un determinat tipus de paisatge.

El tercer bloc analitza l'organització del territori en funció de l'estratègia productiva d'aquesta comunitat. A través d'un interactiu, es pot explorar la riquesa i la diversitat dels jaciments de la Laietània i comprendre com estava organitzat el territori políticament i econòmicament. En relació amb tot això, s'introdueixen les diferents tipologies d'hàbitat exemplificades amb els jaciments de Can Xercavins, les sitges de Bellaterra i les de la Facultat de Medicina de la UAB.

El quart bloc està dedicat a l'organització social. L'aristocràcia, l'artesanat, els comerciants, la pagesia formaven els diferents grups que s'han documentat en el jaciment de diversa manera i que es mostren a partir dels objectes que els identifiquen.

El cinquè bloc, el més extens de l'exposició, està plantejat com una aproximació a la vida quotidiana al poblat, a les activitats dels seus habitants, als costums, a les creences i a la indumentària. Es pretén donar resposta a les preguntes bàsiques que el públic es pot formular: què feien?, com es vestien?, a què jugaven?, què menjaven?, etc. En un futur, amb la museïtzació dels habitatges reconstruïts al poblat, part d'aquests aspectes es podran experimentar directament. Aprofitant la presència de gran quantitat de cercles retallats en el jaciment, es posen de manifest els límits i els problemes de la recerca. A partir d'aquest exemple, es plantegen les possibles interpretacions que s'han donat, dient clarament “no ho sabem tot...”.

El bloc sis explica quines són les causes que van portar un poblat habitat durant quasi cinc-cents anys a desaparèixer i com es va desenvolupar aquest procés incidint en el marc històric general i la inicial adaptació de la

societat ibèrica a la presència romana. Per concloure, el darrer bloc se centra en la història del turó fins als nostres dies, fent especial èmfasi en el procés de recuperació del jaciment per tal que esdevingués el que és avui.

El tractament tant dels textos com dels altres recursos gràfics intenta respondre a una coherència visual que té com a finalitat reforçar els missatges de l'exposició procurant centrar l'atenció del visitant. Pel que fa als continguts, s'ha procurat donar una visió el més àmplia possible de la cultura ibèrica. S'ha intentat contenir la densitat del discurs amb un acompanyament gràfic potent i organitzant els textos en dos nivells de lectura per tal que els visitants tinguin la possibilitat d'aprofundir segons el seu interès. A l'exposició tenen major protagonisme les fotografies que els plànols i, en coherència amb la voluntat de situar les persones en el centre, s'han utilitzat imatges de gent convenientment caracteritzada en lloc de dibuixos. La presència de personatges reals interpel·la el visitant i acosta el missatge en una clau més propera i versemblant. Més d'una vintena de voluntaris de diverses associacions de Cerdanyola van participar en les sessions fotogràfiques i de gravació que es van dur a terme amb la col·laboració de l'equip de reconstrucció històrica Ibercalafell. Així doncs, la mateixa gent de Cerdanyola d'avui és, en certa manera, protagonista de l'exposició sobre els que van ocupar aquest indret abans que ells.

Els mitjans audiovisuals utilitzats inclouen des de tractaments simples d'imatges i sons (xips de veu, vídeos, etc) a sistemes multimèdia. Considerant l'espai disponible, els sistemes d'informació interactius s'han repartit de manera puntual. Aquests recursos tenen l'avantatge de captar amb facilitat l'atenció del públic, que participa activament en el procés de selecció de la informació. Es tracta d'un material costós, i per això se n'ha limitat l'ús a tres dels blocs temàtics que concentren un major volum de dades susceptibles de ser sintetitzades i relacionades.

Per recrear la realitat i facilitar la comprensió de les "globalitats", com l'aspecte del poblat, les activitats quotidianes, els rituals, etc., s'han utilitzat recursos informàtics com l'elaboració d'animacions en 3D que incorporen persones utilitzant la tècnica del "croma", o filmacions fetes en escenaris reals. Aquests clips visuals estan repartits per diferents àmbits de l'exposició i sintetitzen la informació escrita i els materials exposats, ja que permeten observar de manera dinàmica i versemblant els contextos ambientals, els processos productius, etc. També se n'han utilitzat de manera puntual alguns d'escenogràfics i reproduccions, com una pila de sacs que equival a la capacitat d'una sitja mitjana del poblat o la reproducció hipotètica d'una escultura de lleó a partir dels fragments conservats que permet fer-se una idea de la mida i la forma que l'original devia tenir.

Per al finançament de la producció de l'exposició, es va comptar amb el suport de la Diputació de Barcelona, de l'empresa AGBAR i de la Funda-

ció Abertis. Altres companyies com EPSON o Iguzzini van col·laborar amb l'aportació dels seus productes per equipar el museu o la mateixa mostra.

ELS REPTES DE FUTUR

Ca n'Oliver és, ara per ara, el jaciment arqueològic més rellevant de Cerdanyola i un dels monuments històrics de la ciutat més visitats. La seva importància no es limita a l'àmbit local, sinó que és, sens dubte, un dels assentaments ibèrics més destacats de la comarca i una peça clau dins l'estudi de l'antic territori de la Laietània entre els segles VI i I aC.

Disposar d'un museu associat a un jaciment, el fet que es tracti d'una propietat pública, la situació dins del nucli urbà, la facilitat d'accés i les bones comunicacions el converteixen en una de les millors opcions per a la consolidació d'un parc arqueològic dins l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Les potencialitats que ofereixen el museu i el poblat ibèric de Ca n'Oliver fan possible l'especialització del municipi en determinat tipus de producció cultural i de proposta turística i de lleure al voltant dels ibers i de l'arqueologia que el singularitza respecte a les poblacions de l'entorn. Amb el temps, Ca n'Oliver pot ser la peça central d'un projecte més ampli que abastarà una gran zona entre la riera de Sant Cugat i la serra de Collserola, connectant diversos monuments de diferents èpoques. Tenint en compte el marc sociològic en què se situa, aquest equipament ha de ser un estri important per facilitar l'accés a la cultura a través del patrimoni, dins un marc de democratització del coneixement a la vegada que un element d'identitat col·lectiva.

Queden encara aspectes del museu i del jaciment que cal desenvolupar, com millorar-ne l'accessibilitat per a les persones amb mobilitat reduïda, la producció d'audioguies, la museïtzació de les restitucions de les cases ibèriques o la construcció d'una aula didàctica associada a una petita zona d'experimentació, etc. Però els temps estan canviant i en el futur caldrà fer front a la migradesa de recursos en què els centres i el país en general es troben. De moment tenim, com a repte immediat, la responsabilitat de continuar tirant endavant aquest projecte iniciat ja fa molts anys i que té encara un llarg recorregut.